

В. І. Павленко,

*заступник директора департаменту – начальник відділу
воєнної політики Департаменту воєнної політики
та стратегічного планування Міністерства оборони
України,*

В. П. Бочарніков,

*доктор технічних наук, професор, провідний науковий
співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України,*

С. В. Свешніков,

*кандидат технічних наук, старший науковий
співробітник, провідний науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень Національного
університету оборони України*

Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Туреччини

*Стаття продовжує серію публікацій, присвячену
дослідженням підвалин формування політики безпеки
держав регіону довкола України, зокрема історичних
обставин, геополітичних поглядів, суперечностей
воєнно-політичних відносин з іншими державами.
Результати досліджень, викладених у матеріалі,
є основною частиною вихідних даних, потрібних
для формування та обґрунтування воєнної політики
України.*

© В. І. Павленко, В. П. Бочарніков, С. В. Свешніков, 2015

Дуже часто перебіг історичних подій, напрям зусиль держави в минулому віддзеркалюються в сучасній політиці. Нерідко також минулі образи стають сьогодні перешкодою для налагодження стосунків між державами. Це багато в чому стосується й Туреччини. Після того, як турки-огузи залишили батьківщину на Алтаї, їхні погляди були звернені на Захід. На Анатолійському півострові вони знайшли нову батьківщину й заснували одну з наймогутніших азійських імперій – Османську. Період її розквіту супроводжувався розширенням територій за рахунок завоювань. Влада імперії поширювалася на Близький та Середній Схід (сучасні території Іраку, Саудівської Аравії, східне узбережжя Середземномор'я, Іран, Афганістан), Північну Африку (Єгипет, Туніс, Алжир, Лівію), Балканський і частково Апеннінський півострови, дельту Дунаю, північне узбережжя Чорного моря й Закавказзя. Серед цього розмаїття територій основний інтерес для Туреччини становили Єгипет, Близький Схід (насамперед Сирія) та Балкани. Останні розглядалися передусім як захисний буфер від європейських сусідів.

Коріння сучасних відносин Туреччини з іншими державами криється в історичній пам'яті підкорених народів. Єдиною європейською країною, з якою Туреччина мала мінімум підстав для суперечностей, була Франція. Відносно дружні стосунки з нею, хоча й не завжди, спостерігалися, починаючи із середніх віків. Джерелом суперечностей сунітської Туреччини із шіїтською Персією (сучасним Іраном) виступав переважно релігійний контекст, який також відігравав помітну роль у відносинах із захопленими православними державами: Грецією, Сербією, Болгарією, Грузією та Вірменією. Відносини з Росією базувалися на конкуренції за вплив у регіоні Чорного моря, включно з турецькими протоками, і на Кавказі. Державні утворення на території сучасних Єгипту, Сирії, Іраку, Саудівської Аравії, Лівії, Тунісу, Алжиру були васально залежними від Османської імперії. З огляду на розлогість колишніх османських володінь стає зрозумілим сучасне прагнення Туреччини до регіонального лідерства, насамперед на Близькому Сході й у тюркському світі, а також її конкурування з провідними державами регіону, передусім з Іраном, Саудівською Аравією та Єгиптом.

Підвалини внутрішньої самоорганізації турків складав імперський менталітет, основою якого був іслам сунітської течії. Верховний муфтії у державі відігравав не останню роль і мав право відсторонювати султана від влади. Але після розпаду імперії Османів у результаті Першої світової війни халіфат було скасовано, а замість ісламського фундаменту в основу турецького менталітету було покладено турецький націоналізм, який базується на ідеї вищості турецької нації. Перемога у визвольній війні на початку 20-х рр. минулого століття закріпила цю ідею, а також провідну роль військових у турецькому суспільстві. Водночас саме ця ідея дала поштовх трагічним подіям масових убивств понтійських греків, вірмен та ассирійців у 1915–1923 рр.

Розташування Туреччини на перехрестях Схід-Захід і Північ-Південь, наближеність до вибухонебезпечних регіонів Північної Африки, Близького і Середнього Сходу максимізують ентропію її зовнішніх стосунків і, очевидно, не сприяють вибору якоїсь однозначної та стабільної орієнтації її зовнішньої політики. Туреччина природним чином змушена постійно коригувати пріоритети залежно від зміни зовнішніх обставин. Але історичний розвиток Туреччини – ісламської держави, яка мала досвід войовничої імперії, – також накладає чималий відбиток на її зовнішньополітичні орієнтири.

Політика кемалізму

Політика Туреччини, проголошена після Першої світової війни військовими на чолі з Мустафою Кемалем (котрий взяв політичне прізвище Ататюрк – «батько всіх турків»), отримала особливу назву – кемалізм, який багато хто з дослідників вважає політичним націоналізмом. Але кемалізм, хоч і протиставляв себе традиціям пантюркізму (вищості турецької нації), значною мірою спирався на ідею лідерства тюрків як титульної нації. Сутність внутрішньої політики Ататюрка зводилася до шести положень:

- народність – боротьба з класовою нерівністю і старими привілеями;
- республіканізм – конституційна демократична республіка як політична основа держави;
- націоналізм – національна держава, патріотизм, тюркська самосвідомість населення;
- світськість – відокремлення ісламу від держави, скасування шаріатського права;
- державний контроль в економіці – визначальна роль держави в економіці;
- реформізм – курс на вестернізацію, прогрес і просвіту.

З проголошенням кемалізму зовнішня політика Туреччини зосередилася на забезпеченні національного розвитку, але не позбавилася від впливу ідеї вищості, нехай і політичної, тюркської нації. З одного боку, Ататюрк з обережністю ставився до участі Туреччини в регіональних проектах і посилення її регіонального впливу. Але, з другого боку, відомі його слова, що Росія коли-небудь втратить контроль над народами і тоді тюрки мають згадати про своє коріння та об'єднати свою історію [1]. Можна припустити, що він адекватно оцінював тодішню слабкість Туреччини і вважав передчасним посилення її зовнішньополітичної активності.

Пантюркізм: ідея «Великого Турану»

По суті, наведені слова Ататюрка віддзеркалюють геополітичну ідею пантюркізму – «Великого Турану» – держави, яка об'єднувала б усі тюркські народи. Ця ідея народилася у другій половині XIX ст. серед кримських татар, була підтримана російськими татарами, але саме в період піднесення Ататюрка вона отримала остаточний теоретичний розвиток.

У книзі «Основи тюркізму» [2], опублікованій в 1923 р., один із засновників пантюркізму Зія Гьокальп навів послідовність створення «Великого Турану». Перший етап передбачав установа пантюркізму в Туреччині, обмеження впливу ісламу на суспільство і владу (саме на цьому й була зосереджена діяльність Ататюрка). На другому етапі країни, населені нащадками турків-огузів, мали об'єднатися в єдину державу. На третьому передбачалося розширення цієї держави шляхом охоплення всіх тюркомовних народів, зокрема народів Алтаю, Середньої Азії, Туркестану, Північного Кавказу й Закавказзя. Сьогодні ідея «Великого Турану» знаходить підтримку серед відомих політиків інших тюркських держав. Так, відома заява президента Казахстану Н. Назарбаєва на казахстансько-турецькому бізнес-форумі у 2012 р.: «Між Середземним морем і Алтаєм мешкають близько 200 мільйонів наших одноплемінників. Якби вони об'єдналися, ми стали б великою і впливовою у світі державою» [3]. Ця ідея міститься також у програмі турецької парламентської «Партії націоналістичного руху» [4]. Тож під час аналізу пріоритетів сучасної зовнішньої політики Туреччини не варто уникати їх розгляду в контексті ідей пантюркізму.

Зовнішня політика Туреччини після Другої світової війни

Післявоєнний розвиток зовнішньої політики Туреччини можна умовно розділити на три етапи.

Етап 1. Політика кемалізму надала значний поштовх соціальному й економічному розвитку Туреччини. Прийнятий прозахідний курс дав їй можливість отримати американську військову допомогу за «доктриною Трумена», фінансову допомогу в рамках «плану Маршалла», а також забезпечити приплив приватних інвестицій з боку західних компаній [5]. Прозахідний курс Туреччини зумовлювався також потребою в захисті від намагань СРСР взяти під контроль турецькі протоки й розширити території Вірменії та Грузії за рахунок північно-східних турецьких земель [6]. Крім того, із заходу і сходу Туреччина межувала із Сирією та Іраном – союзниками СРСР, які підтримували сепаратизм і терористичну діяльність турецьких курдів. Захистом від цих загроз слугувало членство Туреччини в НАТО й орієнтація на Європу.

Туреччина вступила до НАТО в 1952 р., а в 1961 р. на її території були розміщені американські ракети середньої дальності у відповідь на розміщення радянських ракет на Кубі. Туреччина була єдиною ісламською неєвропейською державою – членом НАТО. Її намагання інтегруватися до Європи проявилися ще в 1963 р., коли Туреччина та Європейська економічна співдружність підписали Анкарський договір, який передбачав можливість повноправного членства Туреччини в цій організації. У 1987 р. Туреччина подала заявку на вступ до Європейського Союзу, однак набула статусу кандидата на вступ лише в 1997 р. Економічне піднесення, а також інтеграція в західні економічні й військові структури

давали Туреччині змогу претендувати на роль регіонального лідера, спираючись на підтримку впливових союзників. Належність до одного з полюсів двополюсного світу зумовила однозначність зовнішньої політики цієї держави: слідування курсом американських і європейських союзників, представництво їхніх інтересів у регіоні й узгодження з ними своїх зовнішньополітичних дій. У цей період Туреччина підтримувала Ізраїль, але мала напружені стосунки із Сирією та Іраном, насамперед через їхню прорадянську політику.

Етап 2. Після розпаду Організації Варшавського договору та СРСР на північному кордоні Туреччини виникли воєнні конфлікти і з'явилися нові невеликі держави з багатьма внутрішньополітичними проблемами. Колишня двополюсна модель світової безпеки припинила існування. Такі зміни зовнішньополітичного оточення підштовхували Туреччину до перегляду власної зовнішньої політики, проголошеного після приходу до влади в 1989 р. нового президента Т. Озала. Саме на початку 90-х рр. минулого століття Туреччина заявила про відповідальність за історичний простір Османської імперії. Роздроблення регіонального геополітичного простору, а також значний накопичений економічний і воєнний потенціал Туреччини давали їй шанс посилити вплив у Закавказзі, зокрема отримати доступ до енергоресурсів Азербайджану, й через Каспійське море вийти до країн Середньої Азії.

Основи нової політики Туреччини продовжили формуватися після приходу до влади у 2002 р. «Партії справедливості та розвитку» (наступниці ісламістської партії «Рефах») на чолі з Р. Ердоганом. Ця політика, яку просував А. Давутоглу, тодішній головний радник із зовнішньополітичних питань прем'єр-міністра, отримала назву «неосманізм». У її основу було покладене припущення, що сучасний світ руйнується і Туреччина отримала історичний шанс відновити власні позиції в Північній Африці, на Близькому Сході та Балканах, тобто в основних частинах колишньої Османської імперії. Сам А. Давутоглу назвав нову політику Туреччини «нуль проблем із сусідами». Ця політика передбачала зменшення воєннополітичної залежності від США та Ізраїлю (який спрямовував до Туреччини до 25% обсягу військово-технічного експорту), а також економічну експансію Туреччини до держав регіону з метою посилити її вплив і зміцнити статус регіональної держави.

Політика «нуль проблем із сусідами» де-факто є політикою «м'якої сили», яка дала Туреччині змогу значно знизити напруженість відносин із сусідами. Із Сирією були розв'язані проблеми підтримки останнього курдського сепаратизму й тероризму, спільного використання вод р. Євфрат, було запроваджено безвізовий режим, навіть обговорювалася можливість створення політичного союзу. З Іраном також були налагоджені зв'язки; Туреччина навіть намагалася запропонувати варіант розв'язання ядерної проблеми Ірану, хоча його не було прийнято. Значно пом'якшилися суперечності з Вірменією. Отрима-

ли розвиток торговельно-економічні стосунки із Саудівською Аравією. Туреччина почала проект відновлення пам'яток Османської імперії на Балканах. Дружні стосунки із сусідами допомогли Туреччині розширити торговельні стосунки і продовжити економічне зростання.

Етап 3. У 2008–2009 рр. з'явилися ознаки чергової корекції зовнішньополітичного курсу Туреччини, який формально зберіг назву, але набув багатьох ознак рішучості, якщо не сказати безкомпромисності. Корекції курсу сприяла насамперед світова фінансово-економічна криза, яка послабила провідні світові держави, посилила регіональні суперечності між ними й надала Туреччині більше ступенів свободи в забезпеченні власних інтересів. Подією, котра проявила зміну зовнішньої політики Туреччини, стала військова операція Ізраїлю в секторі Гази 2008–2009 рр., на яку Туреччина відреагувала вкрай негативно. Далі слідував конфлікт навколо «флотилії свободи», повне згорання торговельно-економічних відносин між країнами, підтримка Туреччиною антиізраїльських організацій «ХАМАС» і «Хезболлах». Зміна зовнішньополітичного курсу була інституціонально закріплена призначенням А. Давутоглу, вихованця колишнього прем'єр-міністра Н. Ербакана (автора проісламського маніфесту, ініціатора створення ісламської вісімки D-8), міністром зовнішніх справ.

Багато експертів вважають, що до зміни зовнішньої політики Туреччину підштовхнуло також заморожування переговорів стосовно вступу до ЄС у 2006 р. [7]. Тоді від Туреччини вимагали розв'язання проблем Кіпру і свободи віросповідання. Ці проблеми були би справжнім руйнівним ударом по національній самосвідомості турків, на що керівництво Туреччини не могло погодитися. Як заявив прем'єр-міністр Р. Ердоган, «Туреччина віддана європейській інтеграції, але не бажає бути жебраком. Туреччина відіграватиме ту роль, котра відповідає статусу країни, яка розташована на стратегічному перехресті Сходу і Заходу і швидко розвивається» [8].

Зміні зовнішньополітичного курсу Туреччини сприяли також внутрішньополітичні процеси в арабських країнах, які відбувалися на рубежі 2010–2011 рр. і отримали назву «арабської весни». Туреччина була занепокоєна тим, що прихід до влади демократичних сил в арабських країнах зменшить можливості її впливу з огляду на проблеми з правами людини в самій Туреччині. Тому слід було підтримати вже незворотні процеси і продемонструвати ефективність «світського ісламу». Виходячи із цього, Туреччина підтримала зміну режимів у країнах Північної Африки, а у вересні 2011 р. прем'єр-міністр Р. Ердоган відвідав з візитом Єгипет, Лівію й Туніс із метою продемонструвати переваги турецької моделі державотворення і, таким чином, домогтися визнання лідерства Туреччини в мусульманському світі.

У результаті такого повороту зовнішня політика Туреччини набула більш рішучого характеру, що наклало відбиток на відносини з іншими державами регіону. Вимоги Туреччини стосовно визнання Палестини членом

ООН, деблокування сектора Гази зіпсували її стосунки з Ізраїлем, але певним чином підняли авторитет в арабському світі. Те саме сталося з відносинами із Сирією, яка із союзника Туреччини перетворилася на її ворога: у 2011 р. були розірвані дипломатичні відносини. Унаслідок розміщення американської системи протиракетної оборони на території Туреччини посилилася недовіра шіїтського Ірану. Водночас погіршилися стосунки зі США на тлі підтримки останніми антиурядових виступів турецької опозиції. Прем'єр-міністр Туреччини навіть заявив про даремність розмов із президентом США [9].

У результаті таких поворотів зовнішньої політики Туреччина опинилася сьогодні в досить складному становищі. Стосунки з Єгиптом не дають надії на відновлення внаслідок підтримки Туреччиною ісламської організації «Брати мусульмани», до яких належав скинутий президент Єгипту М. Мурсі. Така позиція стосовно «Братів мусульман» дуже непокоїть і Саудівську Аравію, котра бачить з їхнього боку загрозу повалення світської монархії. Підтримка Туреччиною «Вільної армії Сирії» поставила стосунки між державами на межу війни. Антисирійська позиція Туреччини посилює також напруженість відносин з Іраном, який, крім іншого, забезпечує 20% турецького імпорту газу, а також із Російською Федерацією – давнім союзником Сирії. Розміщення елементів американської системи протиракетної оборони, спрямованої проти Ірану, додатково збільшує напруженість відносин. Спроба налагодити відносини з Вірменією погіршує стосунки з Азербайджаном, який є постачальником найдешевших енергоносіїв до Туреччини. Водночас Туреччина не сприйняла відмову США від війни проти Сирії й нині не бажає брати участь у сухопутній операції проти «Ісламської держави», до чого її підштовхують США. США також звинувачують Туреччину в підтримці крайніх салафітів, послідовників ортодоксальної гілки сунізму. Відносини з Ізраїлем теж залишаються напруженими, хоча останнім часом має місце певне поліпшення на ґрунті зацікавленості Туреччини в поставках ізраїльського газу із шельфових родовищ.

Сучасні воєнно-політичні відносини з іншими державами

Зовнішньополітичний курс Туреччини на регіональне лідерство простежується в її поточних намірах і діях, які можна розглядати за кількома напрямками.

Україна. Відносини Туреччини з Україною мають інтерес переважно у двох контекстах: участі України в газових проектах і ставлення до воєнного конфлікту в Україні.

Участь України в газових проектах. Для України проблеми постачання природного газу є першочерговими у сфері енергетичної безпеки. Як відомо, для України основним джерелом природного газу є РФ. Орієнтація газових поставок на єдиного постачальника робить газовий ринок України ринком продавця, де той диктує ціни та інші економічні й політичні умови. Україна,

природно, намагається диверсифікувати постачання. Єдиним наближеним до України регіоном, який міг би бути альтернативним джерелом енергоносіїв є передусім Азербайджан. Утім, для Азербайджану вигідніше експортувати газ через Туреччину Трансанатолійським газопроводом до кордону з Болгарією й далі до Румунії. Україна намагалася взяти участь у цьому проекті [10]. Але, судячи з відсутності подальших переговорів, ця спроба не була вдалою. Україна також проробляла інший варіант – побудову терміналу з приймання скрапленого газу, який постачався б морем через турецькі протоки. Але Туреччина висловила занепокоєння значними екологічними ризиками, пов'язаними з проходженням танкерів поблизу густонаселеного району турецьких проток [11].

Ставлення до воєнного конфлікту в Україні. На початку конфлікту Туреччина не визнала «кримського референдуму» й наполягала на дотриманні територіальної цілісності України. Але водночас вона відмовилася від втручання в конфлікт [12] і закликала інші держави визнати стратегічні інтереси РФ в Україні й у Криму [13]. Потім Туреччина трансформувала позицію в бік РФ. Посол Туреччини в Україні заявив, що Україна має самостійно розв'язати «кримську проблему» [14], а представник Туреччини в ЄС розкритикував позицію ЄС і натякнув, що дотримання цієї позиції може призвести до подальшого розпаду України [15]. У липні 2014 р. Туреччина де-факто визнала анексію Криму, про що свідчить її намір установити регулярне авіасполучення між Сімферополем і Стамбулом [16] та фактична відмова від підтримки кримськотатарського народу [17], керівництво якого виступило проти окупації Криму. Туреччина не приєдналася до економічних санкцій проти РФ. Крім того, вона виявила готовність збільшити поставки продовольства на російський ринок замість європейських поставок, які РФ заборонила у відповідь на економічні санкції. Під час конфлікту для РФ було важливим обмежити військову присутність США в Чорному морі. Із цього погляду дотримання Туреччиною конвенції Монтре є вирішальним фактором. Під час воєнного конфлікту в Україні лише один раз голова МЗС РФ звинуватив Туреччину в порушенні конвенції через перевищення фрегатом ВМС США лімітованого строку перебування внаслідок поломки. Але голова МЗС Туреччини заперечив можливість виникнення напруженості з РФ і запевнив у намірах неухильно дотримуватись умов конвенції [18].

Російська Федерація. Сьогодні Туреччина активно намагається посилити співробітництво з РФ. Тривалу історію відносин Туреччини та РФ можна охарактеризувати як геополітичну конкуренцію, переважно зосереджену на Крими, Закавказзі та Близькому Сході. Теперішні зміни багато в чому можна пояснити не лише трансформацією національних інтересів держав, а й знаходженням спільної мови їхніми лідерами на особистому рівні. Попри наявні розбіжності, Туреччина є ініціатором змін, до яких РФ ставиться більш стримано. Туреччина намагається підвищити свій статус у Шанхайській

організації співробітництва, навіть в обмін на відмову від членства в ЄС, але не знаходить щироого розуміння з боку РФ, можливо, внаслідок розбіжностей позицій передусім з питань урегулювання сирийського конфлікту. Туреччина проголосила й намір увійти до зони вільної торгівлі в рамках Євразійської економічної співдружності, але реакція РФ також є стриманою, попри очевидні переваги. Основною причиною побоювань РФ є, можливо, велика регіональна вага Туреччини, яка спільно з дружнім їй Казахстаном (і в перспективі – з Азербайджаном) може створити певну противагу РФ у рамках інтеграційних об'єднань. Слід зазначити, що обидві держави розглядають відносини з урахуванням довгострокової перспективи, про що свідчить розмір і тривалий характер проектів («Південний потік», АЕС «Аккую»), а також паралельний розвиток культурних відносин. Те саме підтверджує характер відносин у контексті воєнного конфлікту в Україні: Туреччина де-факто визнала анексію Криму з боку РФ, налагоджує транспортне сполучення з Кримом, обмежує доступ ВМС США до Чорного моря відповідно до конвенції Монтре, намагається не загострювати кримськотатарське питання.

Тюркомовні держави. Туреччина була одним з ініціаторів створення Ради співробітництва тюркомовних держав: Азербайджану, Казахстану, Киргизії, Туркменістану й Туреччини. Секретаріат Ради розташований у Стамбулі, а саміти Ради проводяться щорічно [19]. Але успіху співробітництва передбачається досягти не лише на базі спільних культурних стосунків. Економічною основою співробітництва планується зробити енергетичні проекти із транспортування каспійських енергоносіїв, а також участь тюркських держав у китайському проекті «Новий шовковий шлях», який має пов'язати Європу з Китаєм. Однак є підстави вважати, що Туреччина ставить до розвитку цих відносин не на основі рівноправного партнерства, а з позиції «старшого брата», намагаючись диктувати власну модель соціально-політичного устрою молодим середньоазійським державам.

Балкани. Балкани з їхніми сприятливими природними умовами завжди були місцем зосередження багатьох етносів різного походження та віросповідання, насамперед греків, слов'ян та албанців. Загальна політика провідних західних держав зводиться до створення тут багатьох невеликих країн і зменшення можливостей впливу на них з боку РФ. Туреччина розглядає Балкани як історичну територію власного впливу, осердя якої є країни з ісламським населенням [20]. Туреччина бере участь у переговорах між Сербією, Хорватією, Боснією та Герцеговиною. Вона намагається бути посередником між балканськими країнами та ЄС із НАТО, фінансує багато релігійних, освітніх та інших програм, що свідчить про системність і послідовність її політики. Стосунки з Албанією набувають статусу стратегічного партнерства [21].

Південний Кавказ. Туреччина має розвинені стосунки з Азербайджаном, з яким вона пов'язана енергетичними проектами. Азербайджан для Туреччини є виходом до

Каспію і далі – до ісламських і тюркомовних країн Середньої Азії. Активно розвиваються також торговельно-економічні стосунки Туреччини з Грузією, котра є єдиною країною Південного Кавказу, яка підписала Угоду про асоціацію з ЄС і слідує курсом євроатлантичної інтеграції. Вірменія ж залишається єдиною країною регіону, з якою Туреччина має стосунки, зіпсовані геноцидом вірмен. Вона активно просуває політику визнання геноциду вірмен іншими державами, що автоматично псує її стосунки з Туреччиною та обмежує можливості політичного маневрування. Але Вірменія є давнім союзником РФ: вона приєдналася до договору про Євразійський економічний союз, у співробітництві з яким зацікавлена Туреччина. Виходячи із цього, стосунки з Вірменією є єдиною перешкодою для забезпечення повноти впливу Туреччини на Південному Кавказі. Для налагодження стосунків з Вірменією Туреччина докладає чимало зусиль. У разі їх успіху вона отримає можливість безпосередньо впливати на товаропотоки між країнами регіону та ЄС і РФ. Але Азербайджан має заморожений воєнний конфлікт з Вірменією в Нагірному Карабасі й тому блокує зближення позицій Туреччини та Вірменії, погрожуючи зупинити енергетичне співробітництво.

Близький Схід і Північна Африка. Туреччина прагне бути впливовим гравцем у цьому ключовому регіоні, де з нею конкурують Іран, Саудівська Аравія, Ізраїль і Єгипет – країни, які відрізняються за етнічними й релігійними чинниками. Намагання зайняти позицію лідера в регіоні пов'язане не лише з боротьбою за авторитет у мусульманському світі, а й з прагненням отримати конкретні економічні дивіденди, передусім в енергетичній сфері. Саме із цим пов'язана позиція Туреччини в сирийському конфлікті, яка полягає в підтримці «Вільної армії Сирії» та усуненні від влади чинного президента Сирії. Для Туреччини і країн Близького Сходу характерна наявність водночас спільних інтересів з одних питань і протилежних інтересів – з інших. Зокрема, Туреччина співпрацює з Іраном щодо курдського питання, але їхні позиції стосовно сирийського та ізраїльського питань не збігаються. Загалом відносини Туреччини з близькосхідними державами мають характер нестійких альянсів, які створюються або розпадаються залежно від ситуації та навіть невеликих зсувів пріоритетів.

Висновки

Аналіз розвитку сучасних воєнно-політичних відносин Туреччини з державами регіону і світу не дає підстав стверджувати про існування стабільного або однозначного основного вектора її зовнішньої політики і політики безпеки. Зміцнення економічного потенціалу Туреччини, зростання її воєнної сили поряд з динамічними змінами конфігурації інтересів і сил у регіоні часто зумовлювали відповідні повороти її зовнішньополітичного курсу. Внутрішнім джерелом сучасної зовнішньої політики Туреччини є кемалізм – політичний націоналізм, який певним чином приховує або згладжує пантюркізм з його

геополітичною ідеєю «Великого Турану» – держави, яка об'єднувала б усі тюркські народи Алтаю, Середньої Азії, Туркестану, Північного Кавказу й Закавказзя. За змістом кемалізм можна розглядати як перший крок до створення об'єднаної держави тюрків.

Післявоєнний розвиток зовнішньої політики Туреччини має три характерні періоди. До початку 90-х рр. минулого століття основний його вектор спрямовувався на союзництво зі США та Європою, що в умовах двополюсного світу гарантувало Туреччині безпеку і сталий економічний розвиток. Економічне піднесення, а також інтеграція в західні економічні й воєнно-політичні структури давали Туреччині можливість претендувати на роль регіонального лідера з опорою на підтримку впливових союзників. Роздроблення регіонального геополітичного простору на початку 90-х рр. минулого століття, а також значний накопичений економічний і воєнний потенціал Туреччини призвели до проголошення нею повернення до історичного простору Османської імперії й визначення курсу на становлення Туреччини як самостійного регіонального гравця. Основним інструментом посилення регіонального впливу стала політика «нуль проблем із сусідами», втілення якої дало змогу значно поліпшити стосунки з державами регіону, зокрема й з тими, котрі раніше були ворогами Туреччини. У 2008–2009 рр. відбулася чергова корекція її зовнішньополітичного курсу, викликана світовою фінансово-економічною кризою, яка послабила провідні світові держави, посилила регіональні суперечності між ними й надала Туреччині більше ступенів свободи в забезпеченні власних інтересів. На корекцію вплинули також замороження переговорів стосовно вступу до ЄС і так звана «арабська весна». У результаті нового повороту зовнішня політика Туреччини набула більш рішучого характеру, що призвело до значного погіршення стосунків з іншими державами регіону й навіть з колишніми західними союзниками.

Виходячи із цього, можна припустити, що головний вектор зовнішньої політики Туреччини і далі може змінюватися залежно від співвідношення внутрішніх і зовнішніх обставин. Але дії Туреччини спрямовуватимуться на забезпечення передовсім власних економічних інтересів, власної безпеки, лідерства в регіоні й у тюркському світі. Основними напрямками зовнішньополітичних зусиль Туреччини будуть Північна Африка, Близький Схід, Балкани, Південний Кавказ, а також Середня Азія.

Перелік літератури

1. Ататюрк. Воин и строитель светской Турецкой республики [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://dergachev.ru/geop_events/121113.html#.VNBput2pid0.
2. Историческая этнология [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://coollib.com/b/137301/read>.
3. Назарбаев призвал всех тюрков объединиться [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://news.nur.kz/234741.html>.
4. Milliyetçi Hareket Partisi [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.mhp.org.tr/mhp_index.php.
5. Особенности послевоенного развития Турции [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.kassir-london2012.ru/history/osobennosti_poslevoennogo_razvitija_turcii.html.
6. Джамиль Гасанлы: Послевоенные территориальные претензии СССР к Турции или «нереальные планы» г-на С. Саргсяна [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/polit/1433328.html#ixzz3JnJhbwm4>.
7. Шерьязданова К. Г. Зигзаги внешней политики Турции [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://credonew.ru/content/view/1132/67/>.
8. Неооттоманство – новая внешняя политика Турции [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.volksdeutsche-stimme.de/analyse/neootto_200110.htm.
9. Премьер-министр Турции заявил, что перестал общаться с Обамой [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://life-news.ru/news/137219>.
10. Украина заинтересована участвовать в Трансанатолийском газопроводе [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.net/politics/722082-ukraina-zainteresovana-uchastvovat-v-transanatoliyskom-gazoprovode.html>.
11. Турция опасается танкеров со сжиженным газом для Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/market/industrial/urcia-opasaetsia-tankerov-sosjijennym-gazom-dlia-krainy-232746>.
12. Турция официально заявила о непризнании итогов референдума в Крыму [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://regnum.ru/news/fd-abroad/turkey/1779253.html#ixzz35CEa72hu>.
13. Глава МИД Турции: стратегические интересы России на Украине и в Крыму должны быть признаны [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/polit/1773898.html#ixzz35ThmoGv3>.
14. Посол Турции: Украина должна самостоятельно решить «крымскую проблему» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://regnum.ru/news/fd-abroad/turkey/1787054.html#ixzz35CAGi000>.
15. Турция обвинила Европу в разжигании войны на Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/polit/1770825.html#ixzz35TmgCGPI>.
16. С августа между Симферополем и Стамбулом будет регулярное авиасообщение [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/polit/1830590.html#ixzz3AG9MqqfN>.
17. Премьер-министр Турции положительно оценил решение Москвы по крымским татарам [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://regnum.ru/news/fd-abroad/turkey/1808735.html#ixzz34tsKtNg7>.
18. Турция обещает выполнять конвенцию Монтрё и опровергает кризис в отношениях с Россией [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://regnum.ru/news/fd-abroad/turkey/1790383.html#ixzz35C2IQmYw>.
19. Тюркоязычные государства намерены создать сильный союз [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://regnum.ru/news/fd-abroad/turkey/1810794.html#ixzz34tn2O2TD>.
20. Турция претендует на часть Балкан и планирует изменить баланс сил на Кавказе [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.postsovet.ru/blog/russia/455250.html>.
21. Албания и Турция стали стратегическими партнерами [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://albania-news.ru/politika/albaniya-i-turtsiya-stali-strategicheskimi-partnerami-106>.

Надійшла до редакції 12 січня 2015 р.